

УДК 339.13:338.432

РОЛЬ І ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВИРОБНИЦТВІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Г. Батюк, к. е. н., Н. Ціцька, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Важливе місце в аграрній економіці держави займає діяльність малих форм господарювання. Окрім забезпечення країни основною часткою продуктів харчування, вони ще й згладжують соціальну напруженість, тобто є місцем праці для багатьох селян. Проте з кожним роком частка за окремими видами продукції, яка припадає на результати їх діяльності, зменшується. Усе більшого значення на ринку виробників аграрної продукції набувають великі підприємства, а тому малі виробники сільськогосподарської продукції стають усе менш конкурентоспроможними, що негативно позначається на їх діяльності. Актуальність теми нашого дослідження зумовлена тим, щоб проаналізувати причини таких подій та показати вплив держави на розвиток малих форм господарювання у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі економіки займалися багато вчених, зокрема П.С. Березівський, В.М. Геєць, Ю.Є. Кирилов, Н.М. Міщенко, Т.О. Осташко та ін. Вплив державної політики на їх функціонування детальніше вивчали такі науковці, як В.Ф. Башмачников, Л.М. Васильєва, М.В. Дубініна, С.М. Кваша та ін. Проте неузгодженими залишаються питання історичного аспекту розвитку сільськогосподарського виробництва та побудова на цій основі подальшої державної політики щодо функціонування різних за розмірами виробників сільськогосподарської продукції.

Постановка завдання. Ми ставили завдання уточнити теоретичну сутність малих форм господарювання в системі сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є важливим сектором економіки для багатьох країн, у тому числі й України. Основним завданням, яке покладається на цю галузь національної економіки, є підтримання продовольчої безпеки держави. Повноцінне та ефективне виконання цього завдання можливе в разі збалансованого розвитку всіх складових аграрного сектору економіки за паритетних умов діяльності його учасників. Проте трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці та сільському господарстві зокрема, призводять до змін суспільного поділу праці та функціонування господарств різних форм власності на селі. На жаль, сьогодні казати про повноцінний розвиток аграрного ринку в Україні досить складно. Це насамперед проявляється в процвітанні одних суб'єктів ринку, тобто середніх і великих підприємств, та перебуванні у скрутному становищі інших, а саме малих підприємств. Проте особливу увагу необхідно приділити дослідженню малих форм господарювання в аграрному секторі економіки, яких можна вважати основними в становленні продовольчої безпеки держави, у забезпеченні робочими місцями сільського населення та в підвищенні соціально-економічного рівня розвитку суспільства.

Під попереднім визначенням «малих форм господарювання» ми розуміємо функціонування суб'єктів невеликих розмірів чи з невеликим обсягом виробництва

продукції, певного виду та способу діяльності, яким притаманні певні правила організації й взаємовідносин господарської діяльності, що працюють із вигодою для себе, у тому числі й отримують прибуток. Основними особливостями малих форм господарювання на селі є особиста участь селянина й членів його сім'ї у здійсненні діяльності та певні обмежувальні критерії, до яких насамперед відносимо розміри сільськогосподарських угідь, кількість працівників (найманих осіб), а в окремих випадках й обсяг виручки.

Проте у законодавчій базі трактування терміна «малі форми господарювання», у тому числі й у сільському господарстві, немає, а в працях учених думка щодо цього поняття неоднозначна (див. табл.).

Виходячи з викладених трактувань учених та власного усвідомлення поняття «малі форми господарювання» у сільському господарстві, зазначимо, що під ними розуміємо здійснення господарської діяльності невеликих розмірів селянином-підприємцем з метою отримання вигоди та для задоволення власних потреб у продуктах харчування.

Так, Т. Яворська вважає, що поділ малого бізнесу в сільському господарстві повинен диференціюватися залежно від площі земельних угідь так : I група (до 20 га) – особисті селянські господарства та дрібні фермерські господарства; II група (від 20 до 100 га) – сімейні фермерські господарства; III група (від 100 до 500 га) – фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм господарювання [1].

Підприємство вважається малим, коли його річний дохід не перевищує 10 млн євро [2], але аналіз щорічних статистичних звітів, які подає управління статистики в Україні, показує, що сільськогосподарських підприємств із верхньою межею доходу до 10 млн євро дуже багато. Відповідно підприємств на ринку, які мають дохід, більший за визначену суму, – менша кількість. Отже, основна маса сільськогосподарських виробників – юридичних осіб за критерієм рівня доходу належить до малих підприємств. Тому до таких у сільському господарстві повинні належати ще менші за розміром суб'єкти.

Таблиця

Трактування поняття малих форм господарювання в сільському господарстві

Автор	Трактування поняття
Васильєва І. В.	Малі форми господарювання становлять собою організаційно-економічну форму виробництва продовольства, засновану на добровільній, самостійній праці окремих громадян, сімей або групи осіб, які володіють землею, іншими засобами виробництва на правах приватної власності або оренди, а виробленою ними продукцією й одержуваними доходами – на правах повної власності.
Збарський В.К.	За своїм змістом мала форма господарювання – це економічне явище, для становлення і розвитку якого необхідні сприятливі політичні, економічні, соціальні та природні умови, а за формою – суб'єкт господарювання, який функціонує на принципах добровільності, самофінансування та самоврядності.

Ковбаса О. М.	Під дефініцією “мала організаційна форма підприємства” розуміється форма об’єднання громадян з метою здійснення спільної, здебільшого ризикованої та інноваційної діяльності в аграрному бізнесі, яка характеризується певною структурою, визначеною сукупністю процесів і внутрішньою впорядкованістю; невеликими кількістю залучених працівників і обсягами виробництва (відповідно до чинного законодавства); взаємодією окремих елементів системи забезпечення життєдіяльності; відповідальністю за результати діяльності, привласненням доходу.
Ляшенко І. В.	Малі форми господарювання – це суб’єкти малого підприємства, що створюються на основі певної форми власності (як правило, приватної) для здійснення господарської діяльності, одержання прибутку чи в споживчих цілях і що мають деяку самостійність.
Матусова О. М.	Мале підприємство на селі є здійсненням діяльності в межах товарних особистих селянських господарств, які законодавчо й часто в наукових дослідженнях не належать до суб’єктів підприємницької діяльності.
Милованов Д. А.	До малих форм господарювання належать дрібнотоварні господарства, що ведуть свою діяльність як із реєстрацією (юридична особа), так і без реєстрації (ОСГ) з метою отримання доходів, які забезпечують потреби сім’ї, та засновану, головним чином на власному трудовому потенціалі сім’ї (домогосподарства) або об’єднанні зусиль декількох сімей.
Мировая экономика: журнал	Малі форми характеризуються незначними розмірами виробництва продукції і тим, що в одній особі поєднується господар, керівник і працівник.
Славюк Р. А.	Малий бізнес – це самостійна, систематична господарська діяльність малих підприємств будь-якої форми власності та громадян-підприємців (фізичних осіб), яку вони ведуть на власний ризик з метою отримання прибутку.
Чернов О. О.	Малі форми господарювання – це юридичні особи, фермерські господарства, індивідуальні підприємці, споживчі кооперативи, а також особисті селянські господарства, які не є зареєстрованими підприємницькими утвореннями, здійснюють підприємницьку діяльність, пов’язану з використанням місцевих ресурсів сільських територій.
Шульський М. Г.	Малі форми господарювання на селі – це господарства населення, у тому числі особисті селянські господарства, а також класичні фермерські господарства, де присутня особиста участь членів цих господарств та їх родин у виробничому процесі.

Аналізуючи думки вчених, бачимо, що до малих форм господарювання в сільському господарстві необхідно зараховувати виробників, які складають основу дрібнотоварного виробництва, а саме господарства населення та фермерські господарства (див. рис.).

Підкреслимо, що до малих форм господарювання відносимо «господарства населення», а не «особисті селянські господарства», як більшість науковців.

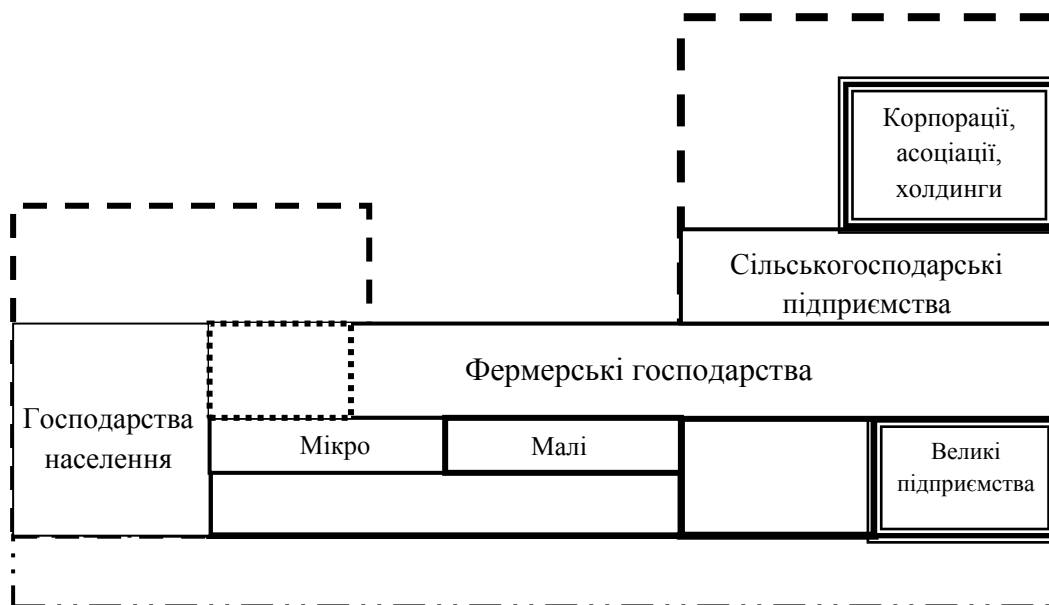

Рис. Модель виробників сільськогосподарської продукції.

Ключовою відмінністю між господарством населення і фермерським господарством є те, що діяльність першого базується лише на особистій праці його членів. Фермерські господарства формують продовольчий фонд країни через реалізацію продукції державі та на місцевому ринку [3].

Згідно зі статистичними даними на одне фермерське господарство в Україні припадає в середньому 100 га сільськогосподарських угідь. Станом на 1.01.2014 року кількість фермерських господарств з площею до 100 га земельних угідь складала 20,5% від усієї кількості фермерських господарств, від 100 до 1000 га угідь – 41,1%, понад 1000 га – відповідно 38,4%. Щодо кількості найманих працівників, то на одне фермерське господарство припадає в середньому 1,5 особи. Виходячи з цих даних, фермерські господарства з володінням земельною ділянкою у 100 га та середньорічною кількістю найманих працівників (залучених переважно на сезонні роботи) у дві особи мають бути віднесені до малих форм господарювання у сільському господарстві.

Отже, малі форми господарювання у сільському господарстві – це суб'єкти господарювання, діяльність яких побудована на праці власника та членів його сім'ї, що виробляють продукцію у невеликих обсягах для задоволення потреб ринку, рідше для власних потреб та які складають основу дрібнотоварного виробництва на селі. До них ми відносимо: господарства населення, у тому числі особисті селянські господарства з обмеженнями площі земельної ділянки не більше ніж 2 га; фермерські господарства сімейного типу, які підпадають під визначення мікропідприємства згідно з Господарським кодексом України, проте з певними уточненнями, а саме: створенням і діяльністю займається одна чи кілька осіб, які є родичами або членами сім'ї, середньорічна кількість найманих працівників обмежується двома особами, а площа

земельних угідь становить до 100га. Усі інші фермерські господарства залежно від їх розмірів будуть віднесені до середніх чи великих підприємств.

Малі форми господарювання, особливо особисті господарства населення, виявилися найбільш живучими і витривалими в період кризових явищ в АПК у минулому столітті та забезпечують у теперішніх умовах виробництво значних обсягів продукції. Без дрібних господарств, особливо присадибних, немислиме існування українського села, без великих – розвиток науково-технічного процесу в аграрному виробництві [4]. Велика кількість дрібних господарств існує й сьогодні, що зумовлено відсутністю альтернативи у жителів села щодо задіяння в інших видах економічної діяльності. Тому малі форми господарювання стали засобом виживання на селі, гарантують співвітчизникам певну продовольчу безпеку, а сільським жителям – диверсифікованість діяльності [5].

Зазначимо, що ринок сільськогосподарських товаровиробників складається зі суб'єктів різних розмірів і прав власності на засоби праці. Оскільки на аграрному ринку нашої країни представлені як малі товаровиробники, так і великі, подальше їх функціонування потребує раціонального поєднання як за кількістю, так і специфікою господарювання.

Про переваги великотоварного виробництва висловлюються багато науковців, які вказують на його ефективність порівняно з дрібнотоварним. Проте малі форми господарювання сільськогосподарського спрямування відіграють важливу роль у структурі національної економіки, забезпечують значну частку у виробництві продовольства, формують достатній рівень ринкової конкуренції, а також виконують соціальну функцію за рахунок самозайнятості сільських жителів. Зазначимо й інші переваги малих форм господарювання, зокрема вони забезпечують насичення ринку товарами та послугами, реалізацію інновацій, швидку окупність витрат, свободу ринкового вибору, здатність швидкої адаптації до змінних економічних умов, мобільність і гнучкість у прийнятті управлінських рішень, динамічність, цілеспрямованість і наполегливість.

Висновки. Ринкова економіка характеризується висококонкурентними умовами діяльності для суб'єктів господарювання. Проте не завжди ці умови однаково впливають на малих, середніх та великих виробників сільськогосподарської продукції. Великі підприємства завжди мали переваги та преференції перед малими виробниками, тому останнім важко гідно конкурувати на ринку. Звідси, основне завдання, яке стоїть на сьогодні перед малими формами господарювання на селі, – це розвиток, що ґрунтується на їх співпраці та об'єднанні з подальшими трансформаційними перетвореннями на краще у розвинуті й сприятливіші форми господарювання, що дасть змогу виробляти продукцію високої якості, з низькою собівартістю, а отже, мати всі шанси, щоб бути конкурентоспроможними на ринку виробників сільськогосподарської продукції.

Бібліографічний список

1. Яворська Т. Особливості визначення критеріїв малого бізнесу у сільському господарстві / Т. Яворська // Аграрна економіка. – 2009. – Т. 2, № 3-4. – С. 107–112.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
3. **Тенденції економічного розвитку фермерських господарств** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-95/doc-96>.

4. Шульський М. Г. Розвиток великих і малих форм господарювання – основа соціально-економічного розвитку сільської місцевості / М. Г. Шульський, І. Р. Оленич // Український державний лісотехнічний університет. Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.1. – С. 357–359.
5. Ляшенко І.В. Розвиток малих форм господарювання та забезпечення їх ефективного функціонування в Криму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / І. В. Ляшенко. – К., 2004. – 22 с.

Батюк Г., Цицька Н. Роль і теоретична сутність малих форм господарювання у виробництві сільськогосподарської продукції

Важливе місце в аграрній економіці держави займає діяльність малих форм господарювання. Окрім забезпечення країни основною часткою продуктів харчування, вони згладжують соціальну напруженість, тобто є місцем праці для багатьох селян. Проте з кожним роком частка за окремими видами продукції, яка припадає на результати їх діяльності, зменшується. Усе більшого значення на ринку виробників аграрної продукції набувають великі підприємства, а тому малі виробники сільськогосподарської продукції стають усе менш конкурентоспроможними, що негативно позначається на їх діяльності. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, щоб проаналізувати причини таких подій та показати вплив держави на розвиток малих форм господарювання у сільському господарстві.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, малі та великі форми господарювання, суб'єкти господарювання, особисті селянські господарства.

Batiuk G., Tsitska N. Role and theoretical essence of small forms of management in agricultural production

An important role in the agricultural economy of the state covers the activities of small forms. Although, the management provision of the country by food, they also smooth social tension, that is a place of work for many farmers. However, every year the share of individual types of products, which account for their performance is decreased. Increasing importance on the market of agricultural products occupy large enterprises, so small agricultural producers are becoming less competitive, which negatively affects their activity. Relevance of the topic due to the fact that analyzes the causes of such events and explore the state's influence on the development of small forms of management in agriculture.

Key words: agrarian sector of economy, small and large forms of management, individuals of management, private farms.

Батюк А., Цицька Н. Роль и теоретическая сущность малых форм хозяйствования в производстве сельскохозяйственной продукции

Важное место в аграрной экономике государства занимает деятельность малых форм хозяйствования. Несмотря на обеспечение страны основной долей продуктов питания, они сглаживают социальную напряженность, то есть являются местом работы для многих крестьян. Однако с каждым годом доля по отдельным видам продукции, приходящаяся на результаты их деятельности, уменьшается. Все большее значение на рынке производителей аграрной продукции имеют крупные предприятия, поэтому мелкие

производители сельскохозяйственной продукции становятся все менее конкурентоспособными, что отрицательно сказывается на их деятельности. Актуальность темы нашего исследования обусловлена тем, чтобы проанализировать причины таких событий и показать влияние государства на развитие малых форм хозяйствования в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: аграрный сектор, малые и большие формы хозяйствования, предприятия, личные крестьянские хозяйства.